

دانشکده الهیات و علوم اسلامی

گروه فقه و حقوق اسلامی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته‌ی فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان

احکام گردشگری غیر مسلمانان در بلاد و اماکن مقدس اسلامی در فقه فریقین و حقوق موضوعه

ایران

استاد راهنما

آقای دکتر عبد الرضا لطفی

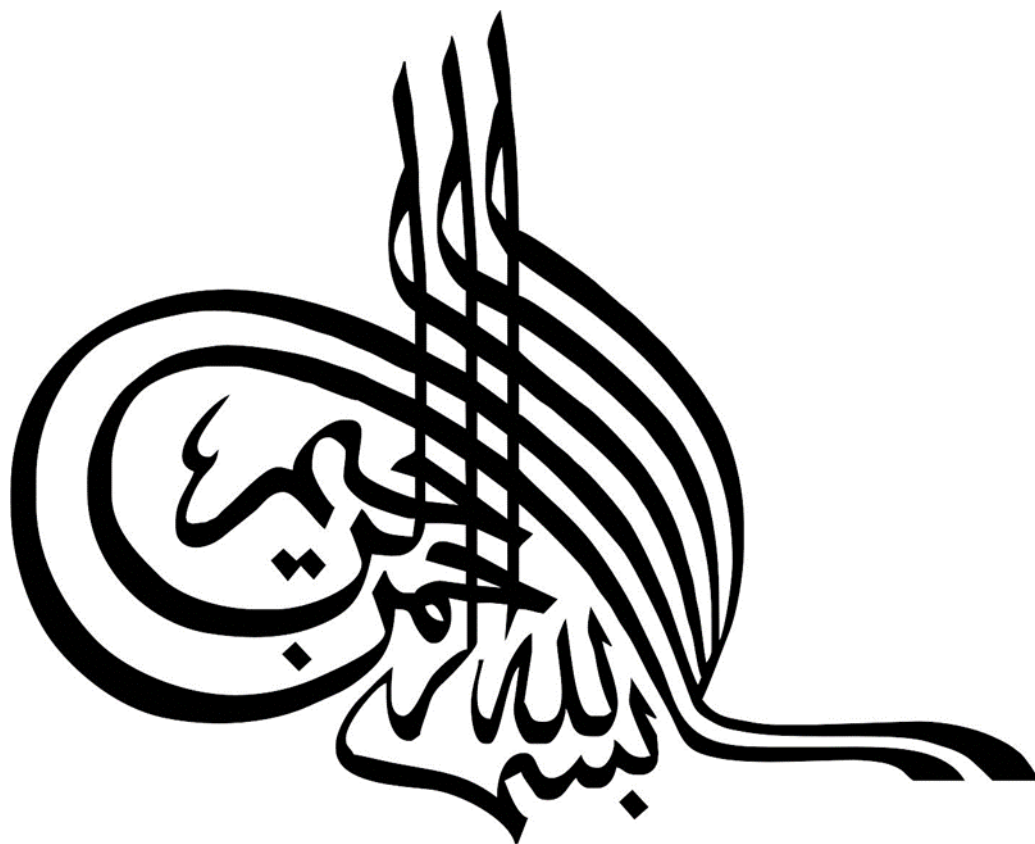
استاد مشاور

آقای دکتر رضا الهامی

پژوهشگر

اکبر ستاری

تابستان ۱۴۰۰

تشکر و قدردانی

با سپاس فراوان از پدر ارجمند؛ مادر مهربانم

و از اساتید بزرگوارم جناب آقایان: دکتر لطفی و دکتر الهامی

نام خانوادگی: ستاری	نام: اکبر
عنوان پایان نامه: احکام گردشگری غیر مسلمانان در بلاد و اماکن مقدس اسلامی در فقه فریقین و حقوق موضوعه ایران	
استاد راهنما: دکتر عبد الرضا لطفی	استاد مشاور: دکتر رضا الهامی
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد	رشته: فقه و مبانی حقوق اسلامی
دانشگاه: تبریز	دانشکده: الهیات و علوم اسلامی
تاریخ فارغ التحصیلی: ۱۴۰۰	تعداد صفحه: ۱۱۱
واژه های کلیدی: گردشگر غیر مسلمان، اماکن مقدس، فقه فریقین، حقوق موضوعه	
<p>چکیده</p> <p>گردشگری در میان همه ملل عالم رواج دارد و مورد توصیه شارع مقدس نیز می باشد. کشور های اسلامی دارای بنا های فاخر و آثار باستانی هستند که از جمله آن ها اماکن مقدسه نظیر مساجد، حرم امامان و امامزادگان علیهم السلام می باشد. و گردشگران زیادی برای بازدید از این اماکن مقدس به کشور های اسلامی سفر می کنند. با توجه به اینکه ایران کشور اسلامی است و از احکام اسلام تبعیت می کند یکی از مسائل مهم در این ارتباط، حضور و بازدید گردشگران غیر مسلمان از اماکن مقدس اسلامی می باشد. لکن سوال اساسی این است که احکام ورود گردشگران غیر مسلمان به کشور به ویژه اماکن مقدس اسلامی از جمله مسئله حجاب و پوشش گردشگران غیر مسلمان، در فقه فریقین و حقوق موضوعه ایران چگونه ترسیم شده است. و آنان از چه حقوق و تکالیفی در کشور اسلامی برخوردارند؟</p> <p>مسئله فوق از جمله مسائل مهم فقهی حقوقی است که فقهای امامیه و اهل سنت و همچنین حقوق موضوعه ایران، اظهار نظر و تعیین تکلیف نموده اند. اگرچه در ورود غیر مسلمانان به کشور اسلامی بین فقهای امامیه و اهل سنت اختلاف چندانی وجود ندارد. طبق قانون حاکم بر ورود و اقامت اتباع بیگانه، آنان با ویزا و گذرنامه می توانند به ایران سفر کنند. در مورد ورود افراد غیر مسلمان به اماکن مقدسه، اختلاف دیدگاه وجود دارد. آنچه مورد اتفاق نظر همه فقهای امامیه و اهل سنت است این است که ورود غیر مسلمان غیر اهل کتاب مجاز به ورود نیست. اما در مورد ورود گردشگران اهل کتاب به این اماکن مقدسه اختلاف نظر است. گروهی مجاز می دانند و گروهی مجاز نمی دانند. اهل سنت نیز دیدگاه یکسانی ندارند. گروهی مجاز می دانند و گروهی مجاز نمی دانند. حقوق موضوعه ایران در مورد ورود گردشگران غیر مسلمان به اماکن مقدسه قانونی تصویب نکرده است. گردشگران غیر مسلمان در کشور اسلامی دارای حقوق و تکالیف هستند از جمله حقوق آنها امنیت و مصونیت جان و مال آنهاست و از جمله تکالیف، احترام به قوانین و مقررات جامعه اسلامی است.</p> <p>با عنایت به بررسی مستندات موافقین و مخالفین مسئله فوق به نظر می رسد دیدگاه امامیه با توجه به تحلیل ادله استنادی از اولویت برخوردار باشد. تحقیق حاضر با بهره گیری از شیوه تحلیلی و توصیفی در صدد بررسی دیدگاه های فوق می باشد.</p>	

فهرست مطالب

مقدمه	۱
الف) بیان مسئله	۱
ب) ضرورت تحقیق	۴
ج) پیشینه تحقیق	۴
د) سوالات تحقیق	۵
د) فرضیات تحقیق	۵
ه) مواد و روش ها (روش تحقیق)	۷
ز) ساختار کلی تحقیق	۷
فصل اول : کلیات تحقیق	۸
۱-۱- مفهوم شناسی عناصر تحقیق	۹
۱-۱-۱- مفهوم شناسی گردشگری	۹
۱-۱-۱-۱- گردشگری در لغت	۹
۱-۱-۱-۲- مفهوم گردشگری در اصطلاح	۹
۱-۱-۱-۳- مفهوم گردشگری نزد فقها	۱۰
۱-۱-۱-۴- مفهوم گردشگری در حقوق	۱۱
۱-۱-۲- مفهوم شناسی غیر مسلمان	۱۲
۱-۱-۲-۱- مفهوم غیر مسلمان نزد فقها	۱۲
۱-۱-۲-۲- مفهوم غیر مسلمان در حقوق موضوعه ایران	۱۴
۱-۱-۲-۳- تقسیم بندی غیر مسلمانان	۱۵
۱-۱-۲-۳-۱- کافر ذمی	۱۵
۱-۱-۲-۳-۲- کافر معاهد	۱۶
۱-۱-۲-۳-۳- کافر مستامن	۱۶

۱۶.....	۱-۱-۲-۳-۴- کافر حربی.....
۱۸.....	۱-۱-۳- ماهیت شناسی بلاد اسلامی و اماکن مقدس.....
۱۸.....	۱-۱-۳- ماهیت شناسی بلاد اسلامی.....
۱۹.....	۱-۱-۲- ماهیت شناسی اماکن مقدس.....
۲۰.....	۱-۲- فلسفه و اهمیت گردشگری.....
۲۰.....	۱-۲-۱- فلسفه گردشگری.....
۲۱.....	۱-۲-۲- اهمیت گردشگری در اسلام.....
۲۱.....	۱-۲-۲-۱- اهمیت گردشگری در قرآن.....
۲۳.....	۱-۲-۲- اهمیت امنیت گردشگر در اسلام.....
۲۵.....	۱-۲-۳- دیدگاه قانون نسبت به گردشگر.....
۲۶.....	۱-۳- نگاهی اجمالی به تاریخچه گردشگری.....
۲۶.....	۱-۳-۱- تاریخچه گردشگری در تجربه بشری.....
۲۸.....	۱-۲-۳- گردشگری در جهان اسلام.....
۳۱.....	۱-۴- جمع بندی فصل اول.....
۳۲.....	فصل دوم- استلزامات فقهی ورود گردشگران غیر مسلمان به کشور اسلامی.....
۳۴.....	۱-۲- حکم فقهی ورود و استیمنان غیرمسلمان در کشور اسلامی.....
۳۴.....	۱-۱-۲- بررسی روایات مربوط به دارالاسلام و دارالشرك.....
۳۵.....	۱-۲- دیدگاه های فقها در مورد دارالاسلام و دارالشرك.....
۳۷.....	۱-۲- احکام ورود غیرمسلمان به کشور اسلامی.....
۳۷.....	۱-۲-۲- بررسی قاعده لهم ما لنا و عليهم ما علينا.....
۳۹.....	۱-۲-۲- مصونیت مطلق پیک(دیپلمات).....
۴۲.....	۱-۲-۳- دیدگاه قرآن نسبت به غیر مسلمانان در کشور اسلامی.....
۴۳.....	۱-۳- رابطه استیمنان و اقامت قانونی در کشور اسلامی.....
۴۴.....	۱-۳-۲- مستند استیمنان.....

- ۲-۳-۲- استیمان در روایات اسلامی..... ۴۴
- ۲-۳-۳- نظرات فقها در طریقه ی امان دهی غیر مسلمان..... ۴۷
- ۲-۳-۴- احکام مستأمن و مؤمن ۴۹
- ۲-۳-۵- استیمان در حقوق موضوعه ایران..... ۵۲
- ۲-۳-۶- وجوه اشتراک و افتراق فقه فریقین و حقوق موضوعه ایران در مسئله فوق..... ۵۳
- ۲-۴-۴- حکم فقهی ورود گردشگران غیرمسلمان به اماکن مقدسه اسلامی..... ۵۵
- ۲-۴-۱- ورود گردشگران غیرمسلمان به مساجد..... ۵۶
- ۲-۴-۱-۱- حکم فقهی طهارت و نجاست غیر مسلمانان..... ۵۶
- ۲-۴-۱-۲- نظرات فقها در مورد نجاست اهل کتاب..... ۵۷
- ۲-۴-۱-۳- ورود گردشگران غیر مسلمان به مسجد الحرام..... ۵۸
- ۲-۴-۱-۴- نظرات فقها در مورد ورود غیر مسلمانان به مساجد..... ۵۹
- ۲-۴-۱-۵- بررسی شمول همه ی غیر مسلمانان در عدم ورود به مساجد..... ۶۱
- ۲-۴-۲- ورود غیر مسلمانان به حرم امامان علیهم السلام..... ۶۲
- ۲-۴-۳- ورود گردشگران غیرمسلمان به حرم امامزادگان و حسینیه ها..... ۶۳
- ۲-۴-۴- وجوه اشتراک و افتراق فقه فریقین و حقوق موضوعه ایران در مسئله فوق..... ۶۴
- ۲-۵-۵- حکم فقهی حجاب گردشگران غیرمسلمان در کشور اسلامی..... ۶۶
- ۲-۵-۱- روایات در مورد حجاب زنان غیر مسلمان..... ۶۸
- ۲-۵-۲- دیدگاه قانون نسبت به حجاب زن غیر مسلمان..... ۶۹
- ۲-۵-۳- وجوه اشتراک و افتراق فقه فریقین و حقوق موضوعه ایران در مسئله فوق..... ۷۰
- ۲-۶-۶- محدودیت های فقهی در خوراک و مشروبات گردشگران غیرمسلمان..... ۷۱
- ۲-۶-۱- ممنوعیت شرب خمر در اسلام..... ۷۱
- ۲-۶-۲- دیدگاه قانون نسبت به شرب خمر غیر مسلمان..... ۷۲
- ۲-۶-۳- وجوه اشتراک و افتراق فقه فریقین و حقوق موضوعه ایران در مسئله فوق..... ۷۳

۷-۲- جمع بندی فصل دوم.....۷۵

فصل سوم - حقوق و تکالیف گردشگران غیرمسلمان در کشور اسلامی مطابق با حقوق

موضوعه ایران.....۷۷

۱-۳- مهم ترین حقوق گردشگران غیرمسلمان در بلاد مسلمین.....۷۸

۱-۱-۳- حق بر امنیت.....۷۸

۱-۱-۳- مفهوم شناسی امنیت.....۷۸

۱-۱-۳- امنیت از نگاه قرآن.....۸۰

۱-۱-۳- امنیت گردشگران غیر مسلمان در قانون.....۸۱

۱-۲-۳- حق ورود و تردد و جابه جایی.....۸۲

۱-۳-۳- حق مصونیت جان، مال، حیثیت و اموال خصوصی.....۸۶

۱-۳-۴- حق انجام مراسم مذهبی.....۸۷

۱-۳-۵- حق دادخواهی و آزادی دفاع.....۹۰

۱-۳-۶- وجوه اشتراک و افتراق فقه فریقین و حقوق موضوعه ایران در مسئله فوق.....۹۲

۲-۳- تکالیف گردشگران غیرمسلمان در کشور اسلامی.....۹۳

۱-۲-۳- رعایت نظم عمومی و اخلاق حسنه.....۹۳

۲-۲-۳- احترام به قوانین و مقررات.....۹۶

۲-۲-۳- عمل به تعهدات قانونی.....۹۸

۲-۳-۴- وجوه اشتراک و افتراق فقه فریقین و حقوق موضوعه ایران در مسئله فوق.....۹۹

۳-۳- جمع بندی فصل سوم.....۱۰۰

نتیجه تحقیق.....۱۰۱

پیشنهادات.....۱۰۲

الف- منابع فارسی.....۱۰۳

ب- منابع عربی.....۱۰۵

پ- منابع انگلیسی.....۱۱۰

الف) بیان مسئله

بی تردید سیاحت و گردشگری در میان همه ملل عالم حائز اهمیت است و در فرهنگ دینی مسلمانان نیز امری مطلوب و مورد توصیه شارع مقدس بویژه در قرآن کریم^۱ و روایات اسلامی^۲ می باشد. لکن یکی از مسائل مهم گردشگری در جهان اسلام حضور و دیدار گردشگران غیر مسلمان اعم از اهل کتاب و گردشگران غیر اهل کتاب از بلاد و اماکن مقدس اسلامی که معمولاً از جمله آثار باستانی و بناهای فاخر دوره های قدیمی محسوب می شوند مانند مساجد، حرم مطهر ائمه معصومین علیهم السلام و امامزادگان جلیل القدر علیهم السلام، می باشد. مراد از حرم همان زیر گنبد مبارک و جایی است که به آن حرم و مشهد شریف گفته می شود. ولی ساختمان های ملحق به آن و شبستان ها حکم حرم را ندارند. طبق فتاوی فقها حرم امامزادگان، حکم حرم امامان را ندارند مثلاً ورود شخص جنب به حرم امامان حرام می باشد ولی به حرم امامزادگان اشکال شرعی ندارد. گفتنی است تکیه ها و حسینیه ها حکم مساجد را ندارند. در همین راستا چالش جدی در خصوص مسائل گردشگری در مجموعه جهان اسلام در دو حوزه کلی قابل بررسی است. اولاً: ورود گردشگران غیر مسلمان به کشور بویژه اماکن مقدس اسلامی در فقه فریقین و حقوق موضوعه ایران چگونه ترسیم شده است. ثانیاً: مسئله نجاست، حجاب و استیمان (پذیرش پناهندگی مشرکان و کافران محارب به وسیله حاکم اسلامی، به منظور آشنایی آنان با معارف الهی) افراد غیر مسلمان از منظر فقه فریقین و حقوق موضوعه ایران چگونه است.

اصل اولیه در مورد ورود غیر مسلمانان به کشور اسلامی، جواز اقامت آنان در کشور اسلامی است. مگر آنکه به قصد اضرار به حکومت اسلامی و اقدام علیه آن باشد که در این صورت جایز نیست. از فقهای امامیه صاحب جواهر در مورد جواز ورود غیر مسلمانان به کشور اسلامی ادعای اجماع نموده و می نویسد: در مورد مشروعیت ورود غیر مسلمانان بین فقهای اسلامی اختلافی وجود ندارد^۳. در زمان معاصر دیدگاه حقوقی حاکم در مورد اتباع بیگانه بدین صورت است که اتباع بیگانه در ورود به ایران و اقامت در نقاطی که تمایل داشته باشند آزادی

۱- سوره عنکبوت، آیه ۲۰ - سوره حج، آیه ۴۶.

۲- نوری، حسین، (۱۴۰۸)، مستدرک الوسایل، ج ۱۱، تهران، آل البیت، ص ۹.

۳- نجفی، محمد حسن، (۱۳۹۳)، جواهر الکلام فی شرائع الاسلام، ج ۲۱، قم، جامعه مدرسین قم، ص ۹۲.

دارند و این آزادی مشروط به داشتن گذرنامه و برای مدتهای طولانی مشروط به اخذ پروانه اقامت از مقامات مربوطه است.^۱

ماده یک قانون راجع به ورود و اقامت اتباع خارجه در ایران مصوب ۱۳۱۰ نیز لزوم کسب اجازه اتباع خارجه برای ورود و اقامت و حتی خروج از ماموران ایران اشاره می نماید. همچنین طبق ماده ۱۵ این قانون (اصلاحی ۱۳۶۷) هر کس گذرنامه یا جواز اقامت یا جواز عبور جعل کند به حبس تعزیری از ۱ تا ۳ سال و یا به جزای نقدی از پانصد هزار ریال تا سه میلیون ریال محکوم می شود.

در مورد ورود افراد غیر مسلمان به اماکن مقدسه بین فقهای امامیه اختلاف دیدگاه وجود دارد. آنچه مورد اتفاق نظر همه ی فقهای امامیه است عدم جواز ورود غیر مسلمان غیر اهل کتاب است. شیخ طوسی می فرماید: بر مشرکان روا نیست به مسجد الحرام و نه هیچ مسجدی با اجازه و بدون اجازه وارد شوند.^۲ علامه حلی نیز می فرماید: روا نیست برای کافران ورود به مساجد، هر چند با اجازه باشد.^۳

آنچه مورد اختلاف نظر است ورود گردشگران اهل کتاب به اماکن مقدسه دارای ماهیت مسجد می باشد. گروهی از فقها ورود اهل کتاب به این اماکن را مجاز نمی دانند.^۴ در مقابل گروهی دیگر از فقها بر این باورند که ورود اهل کتاب به مساجد بلامانع و جایز است.^۵

از میان فقیهان معاصر آیت الله مکارم شیرازی معتقد است در صورتی که ورود آنها سبب خوش بینی به اسلام و مسلمین شود و نتایج مفید داشته باشد و خالی از هر گونه اهانتی باشد اشکال ندارد.^۶

اهل سنت نیز دیدگاه یکسان به این مسئله ندارند. شافعی می گوید: مشرکان فقط از ورود به مسجد الحرام منع شده اند نه از دیگر مساجد.^۷ مالکیه می گویند مشرکان از ورود به تمامی مسجد ها باز داشته شده اند.^۸

سمرقندی می گوید: نزد ما (حنفیه) از ورود به هیچ مسجدی بازداشته نشده اند.^۹

-
- ۱- موتنی طباطبایی، منوچهر، (۱۳۹۷)، آزادی های عمومی و حقوق بشر، تهران، دانشگاه تهران، ص ۳۳.
 - ۲- شیخ طوسی، محمد، کتاب الخلاف، ج ۵، قم، موسسه نشر اسلامی وابسته به جامعه مدرسین قم، ص ۵۱۸.
 - ۳- حلی، حسن ابن یوسف، (۱۴۱۰ق)، ارشاد الازدهان الی احکام الایمان، ج ۳۰، قم، جامعه مدرسین قم، ۱۹۸.
 - ۴- نجفی، محمد حسن، پیشین، ج ۶، ص ۴۷؛ بیهقی، محمد ابن الحسین، (۱۳۷۴)، اصباح الشیعه، ج ۴، قم، موسسه امام صادق، ۶۳۸.
 - ۵- امام خمینی، روح الله، (۱۳۸۰)، کتاب الطهاره، ج ۳، تهران، (موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی)، ص ۲۹۸؛ مقدس اردبیلی، احمد ابن محمد، (۱۳۶۲)، مجمع الفاعده والبرهان فی شرح ارشاد الازدهان، ج ۱، قم، موسسه نشر اسلامی، ص ۳۱۹.
 - ۶- مکارم شیرازی، ناصر، استفتاء، سایت اسلام کوئیت.
 - ۷- شافعی، محمد ابن ادریس، (۱۴۱۰ق)، الام، ج ۴، بیروت، دارالمعرفه، ص ۱۸۷.
 - ۸- الزرقانی، عبدالباقی، شرح الزرقانی علی مختصر خلیل و حاشیه البنانی، ج ۱، بیروت، دارالمعرفه، ص ۱۸۹.
 - ۹- السمرقندی، علاء الدین، (۱۴۱۴ق)، تحفه الفقهاء، ج ۲، بیروت، دارالمکتبه العلمیه، ص ۲۴۴.

در مورد نجاست افراد غیر مسلمان بین فقهای امامیه اختلاف دیدگاه وجود دارد. آنچه مورد اتفاق نظر همه ی فقهای امامیه است نجاست غیر مسلمان غیر اهل کتاب است لکن در مورد نجاست اهل کتاب اختلاف نظر وجود دارد.

گروهی از فقها قائل به نجاست اهل کتاب هستند. علامه حلی می فرماید: کفار همگی نجس هستند؛ حال چه اهل کتاب باشد یا حربی یا مرتد^۱. سید محمد کاظم یزدی می فرماید: هشتم از نجاست: کافر با تمام اقسام حتی مرتد به دو قسم آن و یهود و نصاری و مجوس است^۲. در مقابل گروهی نیز قائل به طهارت اهل کتاب هستند. محقق اردبیلی در بحث دلالت آیه (المشركون نجس) بر نجس بودن اهل کتاب می نویسد: دلالت این دلیل بر اینکه تمامی کافران نجس اند بستگی دارد بر ثابت کردن اینکه همه آنها مشرک اند و چنین سخنی بی اشکال نیست^۳. شهید سید محمد باقر صدر می فرماید: هر کافری نجس است به جز اهل کتاب^۴.

اهل سنت نیز دیدگاه یکسان ندارند و گروهی قائل به نجاست اهل کتاب اند از جمله ابن حزم در کتاب المحلی می گوید: آب دهن و عرق و هر آنچه از مردان و زنان اهل کتاب باشد، نجس است^۵. در مقابل اکثریت علمای اهل سنت به طهارت اهل کتاب تصریح کرده اند که عبارت اند از: امام مالک ابن انس^۶، عبدالرحمن جزیری^۷، موفق الدین ابن قدامه الحنبلی^۸، علاءالدین ابوبکر کاسانی حنفی^۹، ابو زکریا یحیی ابن شرف النووی^{۱۰}. از دیگر اصولی که باید در بازدید غیر مسلمانان از کشور های اسلامی مورد توجه قرار گیرد احترام به قوانین و مقررات جامعه اسلامی است. به عنوان مثال فقها مستأمنی را که در دارالاسلام تظاهر به شرب خمر نموده است، مستوجب حد می دانند^{۱۱}. به عبارتی دیگر رفتار آنان در جامعه اسلامی نباید موجب تظاهر به فسق شود.

۱- حلی، حسن ابن یوسف، (۱۴۱۲ق)، منتهی المطلب فی تحقیق المذهب، ج ۳، مشهد، مجمع البحوث الاسلامیه، ص ۲۲۲.

۲- یزدی، محمد کاظم، (۱۳۹۲)، عروة الوثقی، ج ۱، تهران، موسسه الاعلمی للمطبوعات، ص ۱۳۸.

۳- مقدس اردبیلی، احمد ابن محمد، پیشین، ج ۱، ص ۳۱۹.

۴- شهید صدر، محمد باقر، (۱۳۹۱ش)، الفتاوی الواضحة وفقا لمذهب اهل البيت، ج ۱، قم، دارالبشیر، ص ۳۱۹.

۵- ابن حزم، ابی محمد علی ابن احمد ابن سعید، المحلی، (بی تا)، ج ۱، بیروت، دارالجیل، دار الافاق الجدیده، ص ۱۲۹.

۶- مالک ابن انس، (۱۲۱۵ق)، المدونة الكبرى، ج ۱، بیروت، دارالکتب العلمیه، ص ۵.

۷- جزیری، عبد الرحمان، (۱۴۲۴)، الفقه علی مذاهب الاربعه، ج ۱، بیروت، دار الکتب العلمیه، ص ۳۷.

۸- ابن قدامه، موفق الدین ابی محمد عبدالله بن احمد، (۱۴۱۷)، المغنی، ج ۱، بیروت، دار الکتب العلمیه، ص ۵۹.

۹- کاسانی، علاء الدین ابوبکر ابن مسعود، (۱۴۰۶ق)، بدائع الصنائع فی ترتیب الشرایع، ج ۱، بیروت، دار الکتب العلمیه، ص ۶۴.

۱۰- النووی، ابو زکریا محی الدین یحیی ابن شرف، (بی تا)، المجموع شرح المذهب، ج ۱، بیروت، دار الفکر، ص ۷۸.

۱۱- شیخ طوسی، محمد، پیشین، ص ۴۳.

در مورد حجاب زنان غیر مسلمان که برای گردشگری به کشور اسلامی آمده اند اصولاً منعی وجود ندارد. و با توجه به سیره مسلمین اهل ذمه هیچ گاه مجبور به رعایت حجاب نبوده اند. این به عنوان اصل اول است اما چنانچه بنابه تشخیص حاکم مسلمین این مسئله موجب گسترش فساد و بی بند باری در جامعه اسلامی گردد، بخاطر مصلحت و به عنوان حکم ثانوی می توان برای زنان گردشگر محدودیت حجاب قائل شد^۱.

ب) ضرورت تحقیق

ضرورت انجام تحقیق حاضر به این دلیل است که امروزه گردشگران غیرمسلمان زیادی به سرزمین های اسلامی از جمله جمهوری اسلامی ایران وارد می شوند. عدم تبیین دقیق نظام حقوقی - فقهی در این زمینه و مقایسه آن با فقه اهل سنت، موجب شده است که عملاً در بسیاری از حوزه ها با چالش ها و موانع حقوقی مواجه باشیم.

ج) پیشینه تحقیق

بنا به بررسی های انجام شده از جانب پژوهشگر در کتب و مقالات و پایگاه های علمی و منابع الکترونیکی، موضوع « احکام گردشگری غیر مسلمانان در بلاد و اماکن مقدس اسلامی از منظر فقه فریقین و حقوق موضوعه ایران » با عنوان مذکور در هیچ مقاله و تحقیق و کتاب و پایان نامه ای مورد پژوهش قرار نگرفته است اما با جستجو و مطالعه منابع، مطالب پراکنده ای در منابعی به شرح ذیل در خصوص موضوع وجود دارد.

حلی، حسن ابن یوسف ابن مطهر، ارشاد الازدهان الی احکام الایمان، ج ۳، ص ۱۹۸، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۰ق. مولف محترم به بررسی ممنوعیت ورود کافران به مساجد پرداخته است.

الزرقانی، عبد الباقي، شرح الزرقانی علی مختصر خلیل و حاشیة البنانی، ج ۱، ص ۱۸۹، بیروت. مولف محترم به بررسی عدم جواز ورود مشرکان به تمامی مسجد ها، پرداخته است.

موتمنی طباطبایی، منوچهر، آزادی های عمومی و حقوق بشر، ص ۳۳، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۹۷ش. مولف محترم به بررسی دیدگاه حاکم نسبت به ورود اتباع بیگانه پرداخته است که بر اساس دیدگاه حاکم ورود اتباع بیگانه به کشور اسلامی مشروط به داشتن گذرنامه می باشد.

۱- میرکمالی، علیرضا، (۱۳۹۷)، چالش های فقهی - حقوقی حضور گردشگران غیر مسلمان در کشور های اسلامی، مجله فقهی دادگستری، سال ۷۹، شماره ۹۲، ص ۹.

تحقیق حاضر به مطالعه تطبیقی دیدگاه های فقهای امامیه و اهل سنت پرداخته تا اشتراک و افتراق دیدگاه های آن ها را تبیین کند.

ج) سئوالات تحقیق

سوال اصلی

از دیدگاه فقه فریقین و حقوق موضوعه ایران احکام گردشگران غیر مسلمان در بلاد و اماکن مقدس اسلامی چگونه است؟

سئوالات فرعی:

- ۱- منظور از گردشگری چیست و از دیدگاه اسلام دارای چه اهمیتی می باشد؟
- ۲- از دیدگاه فقه فریقین ورود، استیجار و استیمان گردشگران غیر مسلمان به کشور اسلامی و اماکن مقدس دارای چه احکامی می باشد؟
- ۳- از منظر حقوق موضوعه ایران برای گردشگران غیر مسلمان در قلمرو جمهوری اسلامی ایران چه حقوق و تکالیفی مقرر شده است؟
- ۴- وجوه اشتراک و افتراق فقه فریقین و حقوق موضوعه ایران در مورد احکام گردشگری غیر مسلمانان چیست؟

د) فرضیات تحقیق

- ۱- گردشگری، طبق تعریف سازمان جهانی گردشگری عبارت است از مجموعه ای از فعالیت ها که فرد یا افرادی که به مکانی غیر از مکان عادی زندگی خود نقل مکان کرده و حداقل یک شب و حداکثر یک سال را در آنجا اقامت می کنند و هدف از مسافرت آنان نیز آموزش، ورزش، بازدید از اماکن مذهبی و زیارتی، گذراندن اوقات فراغت و... است. سیاحت و گردشگری در فرهنگ دینی مسلمانان امری مطلوب و مورد توصیه شارع مقدس بویژه در قرآن کریم و روایات اسلامی می باشد.
- ۲- با عنایت به بررسی های انجام گرفته در منابع فقهی فریقین به نظر می رسد اصل اولیه در مورد ورود به کشور اسلامی، جواز اقامت و عدم منع آنان است. اختلاف دیدگاه در مورد ورود به اماکن مقدس اسلامی می

باشد که ورود اهل کتاب به اماکن مقدس در صورت رعایت شئون اسلامی بلامانع است ولی ورود غیر اهل کتاب به این اماکن مانع دارد.

در مورد استیجار و استیمان (پذیرش پناهندگی مشرکان و کافران محارب به وسیله حاکم اسلامی، به منظور آشنایی آنان با معارف الهی) آیه ۶ سوره توبه بر مشروعیت این کار دلالت دارد اما این که آیا دارالاسلام مکلف به پذیرش امان است یا خیر، در میان فقها اختلاف دیدگاه وجود دارد. برخی از فقها قبول امان از سوی افراد مسلمان یا حاکم اسلامی را واجب می دانند.

۳- با تحقیق و بررسی در مواد قانونی به نظر می رسد برای گردشگران غیر مسلمان امنیت جانی و مالی برقرار است. از اصولی که باید مورد توجه گردشگر غیر مسلمان قرار گیرد احترام به قوانین و مقررات جامعه اسلامی است به عنوان مثال طبق ماده ۲۶۶ق.م.ا مصوب ۱۳۹۲ مستأمنی را که در دارالاسلام تظاهر به شرب خمر نموده است، مستوجب حد می باشد. در مورد حجاب زن گردشگر قانون ساکت است ولی طبق اصل ثانویه (با توجه به مصالح جامعه اسلامی)، اگر موجب گسترش فساد و بی بند و باری در جامعه اسلامی گردد می توان محدودیت حجاب قائل شد.

۴- با تتبع در کتب و دستاورد های فقه فریقین و حقوق موضوعه ایران به نظر می رسد طبق دیدگاه فقه فریقین، در ورود گردشگران غیر مسلمان به کشور اسلامی منعی وجود ندارد. ولی طبق حقوق موضوعه ایران گردشگران غیر مسلمان در ورود به ایران و اقامت در نقاطی که تمایل داشته باشند آزادی دارند و این آزادی مشروط به داشتن گذرنامه و برای مدت های طولانی مشروط به اخذ پروانه اقامت از مقامات مربوطه است.

در مورد ورود گردشگران غیر مسلمان به اماکن مقدس بین فقه فریقین اختلاف دیدگاه وجود دارد. آنچه مورد اتفاق نظر در فقه فریقین است ورود غیر مسلمان غیر اهل کتاب است که مجاز به ورود نیست. ولی در مورد ورود اهل کتاب به اماکن مقدس اسلامی، فقهای امامیه و فقهای اهل سنت اختلاف دیدگاه دارند. ولی طبق حقوق موضوعه ایران اهل کتاب مجاز به ورود هستند.

در مورد حجاب زنان گردشگر طبق فقه فریقین آنان ملزم به رعایت حجاب نیستند ولی طبق حقوق موضوعه ایران با توجه به اینکه موجب گسترش فساد و بی بند و باری می شود رعایت حجاب لازم است. طبق فقه فریقین مستأمنی که در دارالاسلام تظاهر به شرب خمر نموده باشد مستوجب حد می باشد. حقوق موضوعه ایران نیز موافق این دیدگاه است.

ه) مواد و روش ها (روش تحقیق)

روش تحقیق جهت تحریر پایان نامه حاضر به صورت توصیفی و تحلیلی و با استفاده از ابزار کتابخانه ای می باشد. موارد تحقیق نیز با فیش برداری از کتب، نرم افزار، مقالات معتبر و مرتبط با موضوع، جمع آوری و از طریق تحلیل محتوای کیفی به بررسی محتوای موجود در منابع خواهیم پرداخت.

ز) ساختار کلی تحقیق

این پایان نامه شامل یک مقدمه و سه فصل می باشد؛ که در مقدمه به بررسی کلیات موضوع و چرایی انتخاب این تحقیق و مطالبی از این دست پرداخته شده است. در فصل اول به بررسی مفهوم شناسی عناصر تحقیق، فلسفه و اهمیت گردشگری و همچنین به بررسی نگاهی اجمالی به تاریخچه گردشگری پرداختیم. در فصل دوم نیز به بررسی استلزامات فقهی ورود گردشگران غیر مسلمان به کشور اسلامی و اماکن مقدسه پرداختیم و دیدگاه های فقه امامیه و اهل سنت را در این مورد بررسی کردیم و در نهایت در فصل سوم از منظر حقوق موضوعه ایران، حقوق و تکالیف گردشگران غیر مسلمان در کشور اسلامی را مورد بررسی قرار دادیم و به مطالعه تطبیقی نظرات فقهای امامیه، و اهل سنت و حقوق دانان پرداختیم.

فصل اول : کلیات تحقیق

۱-۱- مفهوم شناسی عناصر تحقیق

در بخش اول این فصل به شناسایی و تعریف مفاهیم اصلی و عناصر تحقیق حاضر پرداخته می شود. در این راستا، می توان به مفاهیم بنیادین تحقیق حاضر هم چون مفهوم شناسی گردشگری، مفهوم شناسی غیرمسلمان، ماهیت شناسی اماکن مقدس و بلاد اسلامی پرداخته می شود. بدیهی است که تا بدانجا که امکان داشته است تلاش شده است که این مفاهیم هم از منظر امامیه و اهل سنت و هم از منظر حقوق موضوعه خواه داخلی و خواه بین المللی مورد اشاره قرار بگیرد.

۱-۱-۱- مفهوم شناسی گردشگری

گردشگری از جمله مباحثی است که امروزه در همه ی کشور ها رواج دارد. و هر ملتی از آیین، روش ها، سنن، جاهای دیدنی، و مکان های تاریخی کشور دیگر بازدید می کنند.

۱-۱-۱-۱- مفهوم گردشگری در لغت

واژه گردشگری از کلمه تور به معنای گشتن اخذ شده که ریشه در لغت لاتین تورنس به معنای دور زدن، رفت و برگشت بین مبدا و مقصد و چرخش دارد که از یونانی به اسپانیایی و فرانسه و در نهایت به انگلیسی راه یافته است.^۱

۱-۱-۱-۲- مفهوم گردشگری در اصطلاح

از گردشگری تعاریف گوناگونی ارائه شده از قبیل:

- گردشگری به تجارتی اطلاق گردیده که وسایل و مقدمات سفر و اقامت را برای انسان ها در ایام تعطیلات تدارک می بیند.

- گردشگری فرآیندها، فعالیتها و پیامدهای ناشی از ارتباطات و تعامل بین گردشگران، فروشندگان و دولت میزبان، جوامع میزبان و محیط های اطراف که درگیر شده اند می باشد.^۲

^۱ - پاپلی یزدی، محمد حسین، سقایی، مهدی، (۱۳۹۳)، گردشگری (ماهیت و مفاهیم)، تهران، انتشارات سمت، ص ۱۹؛ عبدالمنافی، طاهره، از کیا، مصطفی، (۱۳۹۰)، عوامل موثر بر صنعت گردشگری در منطقه روستایی کلاردشت، فصل نامه پژوهش های ترویج و آموزش کشاورزی، سال چهارم، شماره ۱، ص ۹۸.

^۲ - سلیمانی هارونی، خدیجه، (۱۳۸۹)، نگرش ساکنان مناطق گردشگری روستایی نسبت به پیامد های گردشگری روستایی، مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، دوره ۲ - ۴۱ شماره ۲، ص ۲۱۴.

-سازمان جهانی گردشگری، گردشگری را مجموعه ای از فعالیت ها، خدمات و صنایعی دانسته است که ارائه یک تجربه سفر شامل حمل و نقل، اسکان، غذا خوردن و نوشیدن، خرید، سرگرمی و خدمات هتل را برای افراد یا گروه های دور از خانه ارایه می نماید^۱.

در تعریفی دیگر گردشگری حرکت معاصر مردم است برای اینکه اوقات فراغت خود را در مکانهایی بیرون از خانه صرف نموده و اقامت نمایند، فعالیتهایی است که طی اقامتشان انجام می دهند و نیز تسهیلاتی است که متناسب با نیازهایشان ایجاد می شود^۲.

۱-۱-۳- مفهوم گردشگری نزد فقها

در نظام حقوقی اسلام، تعریفی از گردشگری نه در فقه امامیه و نه در فقه اهل سنت دیده نمی شود. و این امر به این دلیل بازمی گردد که آنچه که گردشگری در معنای امروزی بوده است در هیچ یک از فقه فریقین وجود نداشته است و آنچه مورد بحث قرار گرفته است عمدتاً مقررات عبور و اقامت در کشورهای اسلامی است و نه مفهوم گردشگری در معنای امروزی. برای نمونه در ((کاشف الغطاء)) در مورد قراردادهای امان یا همان استیمان به عنوان یکی از مبانی اصلی مجوزدهی ورود گردشگران غیرمسلمان به کشورهای اسلامی آمده است: ((انما يجوز او يستحب - الامان - مع اعتبار المصلحة للمسلمين و قد يجب اذا ترتب على تركه فساد عليهم. ويجوز للواحد المتعددین من المشرکین و يجب لمن اراد ان يسمع كلام الله منهم و لمن كان رسولاً منهم.))
((اگر صلح و امان به نفع مسلمانان باشد، انعقاد قرارداد، جایز و بلکه مناسب تر است. و در صورتی که ترک قرارداد صلح برای مسلمانان با غیرمسلمانان، دارای مفسده و ضرر باشد و یا در صورتی که درخواست امان برای شنیدن آیات قرآن و جستجو درباره معارف اسلامی باشد و یا از سوی نمایندگان سیاسی دولت های غیرمسلمان صورت پذیرفته باشد، پذیرفتن درخواست امان، واجب است.))

^۱ <http://www.tugberkugurlu.com/archive/definintion-of-tourism-unwto-definition-of-tourism-what-is-tourism>: "Tourism is a collection of activities, services and industries which deliver a travel experience comprising

^۲ - امین بیدختی، علی اکبر، شریفی، نوید، (۱۳۹۱)، بررسی رابطه رونق گردشگری و سرمایه اجتماعی در مناطق ساحلی خزر، فصل نامه علمی - پژوهشی مطالعات مدیریت گردشگری، سال هفتم، شماره ۱۷، ص ۱۲۳.

بنابراین همان طور که در ((کاشف الغطاء)) خاطر نشان شده است، استیمنان یا انعقاد قرارداد امان، در برخی موارد، جایز و در برخی موارد واجب است.

- برای نمونه در مواردی واجب است که ترک قرارداد صلح با دولت های غیراسلامی، دارای مفسده ها و زیان هایی برای مسلمانان باشد. از این رو، در ارتباط با قراردادهای امان ناظر بر گردشگران غیرمسلمان، در صورتی که انعقاد قرارداد امان با دولت های متبوع این گردشگران، دارای منافعی برای مسلمانان باشد، جایز بوده و در صورتی که ترک آن دارای مفسده ها و زیان هایی برای مسلمانان باشد در این صورت، انعقاد قراردادهای امان، واجب خواهد بود.

۱-۱-۴- مفهوم گردشگری در حقوق

طبق ماده ۱ قانون توسعه صنعت ایرانگردی و جهانگردی مصوب ۱۳۷۰ جمهوری اسلامی ایران «منظور از ایرانگردی و جهانگردی عبارت است از هر نوع مسافرت انفرادی و یا گروهی که بیش از ۲۴ ساعت بوده و به منظور کسب و کار نباشد.»

قانونگذار ایران توریسم را جهانگردی معنا نموده در حالی که میان جهانگردی و گردشگری تفاوت های اساسی وجود دارد از قبیل:

- ۱- جهانگردی متعلق به عصر سنت و گردشگری متعلق به عصر مدرن و پسا مدرن است.
- ۲- جهانگردی یک کار فرهنگی و به قصد شناخت و سیر در آفاق و انفس و برای نزدیکی به خداوند و تبلیغ دین انجام می شد اما گردشگری اساساً یک فعالیت اقتصادی و یک صنعت است که با هدف لذت بردن، احساس آرامش، تجارت، فعالیت های علمی، زیارت اماکن مقدس و فعالیت های مذهبی، ورزش، معالجه و درمان و غیره انجام می شود.
- ۳- در جهانگردی مسائل اداری مثل گذرنامه و اخذ روادید و غیره مطرح نبوده اما گردشگری نیاز به یک سری اقدامات و مقدمات قانونی مانند گذرنامه، اخذ روادید، خرید بلیط و غیره دارد.
- ۴- در جهانگردی سنتی مسیر سفر کاملاً مشخص و ثابت نبوده و با توجه به عواملی مانند ناامنی، تغییرات آب و هوا، بیماری های واگیردار و جنگ های منطقه ای ممکن بود مسیر و مقصد تغییر نماید اما در گردشگری، مسیر سفر از قبل مشخص است و به دلایل قانونی و اداری مثل ضرورت اخذ ویزا، امکان تغییر لحظه ای و سلیقه ای مسیر و مقصد سفر به راحتی امکان پذیر نیست.

۵- در جهانگردی سنتی تعیین دقیق مدت زمان مسافرت امکان پذیر نبود در حالی که در گردشگری، زمان شروع و پایان مسافرت کاملاً مشخص است.

۶- در جهانگردی، محل اقامت جهانگرد چه در طول مسیر و چه در مقصد نامشخص بود و در مکان ها و اقامتگاه های مسیر اقامت موقت صورت می گرفت اما در گردشگری محل اقامت باید از قبل رزرو شود.

۷- در جهانگردی، میزبان معمولاً نامشخص بود و غالباً پولی بابت اقامت از جهانگرد نمی گرفت یعنی رابطه جهانگرد و میزبان معمولاً رابطه اقتصادی نبوده است اما در گردشگری میزبان گردشگر، هتل دار و مسافرخانه دار است که سعی دارد هرچه بهتر از میهمان یا گردشگر پذیرایی کند و از این راه کسب درآمد نماید.

۸- در عصر جهانگردی سنتی، جهانگرد تقریباً هیچ گونه سندی اعم از گذرنامه، روایت و اسناد بانکی لازم نداشت در صورتی که در عصر مدرن، گردشگر نیاز به اسناد و مدارک متعددی دارد.^۱

گردشگری در نظام حقوقی برخی از کشور های عربی که اهل سنت هستند مورد نظر قرار گرفته است. از جمله قانون گردشگری امارات متحده عربی که گردشگری را یک فعالیت تجاری که به هدف کسب منفعت مادی صورت می گیرد، معرفی کرده است.^۲ ولی به نظر می رسد صرف نگاه مادی به موضوع گردشگری اگر چه ممکن است بسیاری از مشکلات را حل کند ولی نمی توان از ابعاد غیر مالی گردشگری از جمله انسجام فرهنگی غافل شد.

۱-۱-۲- مفهوم شناسی غیرمسلمان

در ابتدا چند نمونه از نظرات فقها در مورد شناسایی غیر مسلمانان آورده می شود و بعد از آن به تبیین گونه های غیر مسلمانان پرداخته می شود.

۱-۱-۲-۱- مفهوم غیر مسلمان نزد فقها

از دیدگاه امامیه و اهل سنت شخصی که ضروریات دین اسلام را انکار کند، کافر است چنانکه آیت الله خویی در این باره بیان نموده است:

((انّ انکار الضروری انما یتتبع الکفر^۳)) همانا انکار ضروری دین کفر را به دنبال دارد.

گفتنی است انکار ولایت موجب کفر نمی شود چون ولایت از ضروریات مذهب می باشد نه از ضروریات دین.

^۱ - پاپلی یزدی، محمد حسین، سقایی، مهدی، پیشین، ص ۲۰-۳۱.

^۲ - Syracuse Journal of International Law and Commerce, Volumes ۳۷-۳۸, Syracuse University, College of Law, ۲۰۰۹, p ۷۶.

^۳ - خویی، سید ابوالقاسم، (بی تا)، موسوعه الامام الخویی، ج ۳، قم، موسسه الخویی الاسلامیه، ص ۸۰.